

УДК 330.131.7

Попова Г.Ю., Кірюхіна О.М.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ЯК ФАКТОР ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ ІНВЕСТУВАННЯ

Розглядаються питання організації на підприємстві внутрішнього аудиту ефективності інвестиційної діяльності в рамках стратегії ризику-менеджменту. Розглянуто напрямки аудиторської роботи, її організаційні й методичні проблеми, зв'язок із системою управління інвестиційними ризиками.

Problems of organization of internal audit of investment activity on the enterprise in the framework of risk-management strategy are considered. Directions of auditing, its organizational and methodical problems, and connection with investment risks management system are examined.

Проблема ризикозахисту діяльності інвесторів в умовах транзитивної економіки, для якої характерні політична й економічна нестабільність, відсутність високоорганізованого ринку інтелектуальних послуг, фондового ринку та інші фактори, що підвищують ступінь невизначеності в процесі прийняття управлінських рішень, в останні роки активно обговорюються в публікаціях українських учених. Відбувається становлення нового напрямку досліджень – ризикології. В роботах І.А. Бланка, І.Р. Бузько, Г.І.Великоіваненко, В.В. Вітлінського, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, Н.Н.Клименюка, С.І. Наконечного, А.А. Пересади, А.І. Сухорукова, Д.М.Черваньова, А.І. Яковлева й інших учених закладені основи управління ризиками [1–5]. Одночасно іде пошук шляхів удосконалення організаційних форм ризик-менеджменту. Системний підхід тут поки не реалізований, немає однозначної відповіді на ряд ключових питань: чи потрібні підприємству відособлені функціональні підрозділи з управління ризиками, в тому числі, інвестиційної діяльності, або ефективніше організувати цю роботу на базі існуючих центрів структурування й обробки інформації – бухгалтерських і економіко-аналітичних служб; як визначити відповідальність за прийняті рішення з управління ризиками тощо. У цьому зв'язку актуальним представляється використання апарату внутрішнього аудиту на підприємстві для управління ризиками інвестування. Така можливість поки не обговорювалася, хоча розвиток внутрішнього аудиту одержав висвітлення в багатьох публікаціях [6–9].

Метою даної статті є розробка шляхів розвитку системи внутрішнього аудиту на підприємстві й зниження ступеню ризику проектів реальних інвестицій. Для цього використані методи системного аналізу економічних явищ і синтезу результатів, порівняння, узагальнення, дедуктивний і індуктивний підходи. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- визначення загальних тенденцій розвитку внутрішнього аудиту в контексті потреб вітчизняних підприємств і закордонного досвіду;
- формулювання принципів внутрішнього аудиту ефективності реалізації капіталовкладень з погляду системного підходу до організації ризику-менеджменту інвестицій;
- виділення основних напрямків аудиторської діяльності з оптимізації інвестиційних процесів на підприємстві.

Внутрішній аудит у західних країнах зародився на початку ХХ століття й одержав широке розповсюдження після другої світової війни як слідство збільшення обсягів операцій і децентралізації великих компаній, які випробовують труднощі від неефективного використання ресурсів – людських, фінансових, матеріальних, від недоліку необхідної для прийняття правильних рішень інформації, ненавмисного та навмисного

перекручування звітності, прямого шахрайства з боку персоналу й керівників. У сучасних умовах відповідальність за ухвалені рішення, що лягає на керівників вищої й середньої ланки великої корпорації, занадто висока. Кожна допущена помилка може стати причиною великих втрат. Якісна, своєчасна, достовірна та повна інформація як база прийняття рішень, а також можливість оперативного регулювання процесів, гнучкість системи виробництва й управління створюють передумови успішного розвитку.

Які організаційні й методичні передумови формування ефективної інформаційної бази? Спробуємо згрупувати їх. По-перше, існує досвід управління, що дістався українським підприємствам у спадщину від радянської планової системи господарювання. Цей досвід можна умовно назвати "адміністративним волюнтаризмом", хоча суб'єктивізм у прийнятті рішень виявляється виправданим у тих випадках, коли він заснований на знаннях, досвіді й таланті керівника, а також його здатності передбачати розвиток ситуації, швидкості й адекватності управлінської реакції. Однак в умовах інформаційного буму, необхідності забезпечення інноваційного розвитку економіки й конкурування з постіндустріальними європейськими державами на зовнішніх ринках не можна робити ставку на такий підхід у стратегічній перспективі.

Другий напрямок - контролінг як система реалізації функцій управління на основі прогнозу тенденцій внутрішнього та зовнішнього розвитку (на відміну від управління на основі фіксування вже здійснених фактів господарської діяльності, що одержали відображення в бухгалтерському обліку). Вивченню цього напрямку присвячено багато робіт [10–12]. Можливості адаптації закордонного досвіду оперативного та стратегічного контролінгу до реалій вітчизняного бізнесу є, але досвід десяти років цієї адаптації не можна назвати масовим і беззастережно успішним. Причини різні – нетрадиційність, неясні функціональні характеристики контролінгової діяльності тощо. На думку авторів, головна причина того, що даний спосіб забезпечення ефективності управління поки не виправдує себе, полягає в наступному: система контролінгу не є первинною ланкою формування інформації, а використовує дані, фіксовані в обліку підприємства. На базі цих даних повинні робитися прогнози розвитку ситуації, складатися гнучкі бюджети тощо. Однак дані обліку найчастіше не відповідають вимогам об'єктивності, вірогідності, частоті спостереження, структурованню, своєчасності надання, інформативному обсягу. Тому починати формування інформаційної бази управління треба не з контролінгу, а зі створення системи внутрішнього аудиту, що, поряд з іншими своїми функціями, забезпечила б оптимізацію бухгалтерських даних.

В українській практиці внутрішній аудит не відпрацьований теоретично й майже не застосовується практично. Тільки для банків існує законодавча база з організації внутрішнього аудиту – Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України від 20.03.98р. №114. Але закордоном даний напрямок сформувався вже до початку ХХ сторіччя у вигляді сукупності трьох елементів: поділ повноважень, ротація персоналу, використання й аналіз облікових записів. Пізніше функції внутрішнього аудиту значно розширилися, перетворившись в організацію та координування дій, спрямованих на забезпечення схоронності активів, перевірку надійності облікової інформації, підвищення ефективності операцій, проходження загальної стратегії компанії. Таким чином, нові функції вивели поняття внутрішнього аудиту за рамки кола питань, що постають перед бухгалтерським обліком. Зараз це діяльність по наданню незалежних і об'єктивних гарантій та консультацій, спрямованих на вдосконалення роботи організації.

Ризик-менеджмент – це система керування ризиками та фінансовими відносинами, що виникають у процесі управлінських дій. Ступінь оптимальності системи ризик-менеджменту характеризується її детермінованістю (взаємодією елементів, при якому діяльність одного з них відображається на діяльності інших), динамічністю (здатністю адаптуватися до змін

середовища), наявністю в системі управлінського параметру (у соціально керованій системі це керівники підрозділів різних рівнів), наявністю зворотного зв'язку. Наявність прямих і зворотних зв'язків у системі забезпечується інформаційними потоками внутрішньої взаємодії та взаємодії з іншими керуючими підсистемами, зокрема, з внутрішнім аудитом.

Організація внутрішнього аудиту інвестицій залежить від специфіки останніх. Реальні інвестиції, як сукупність вкладень коштів підприємства безпосередньо у виробничі активи, мають за мету збільшення вартості основних або матеріальних оборотних фондів. Головна їх відмінність від фінансових інвестицій полягає у тому, що в другому випадку інвестор діє як учасник фондового ринку, здобуваючи цінні папери тих або інших емітентів і не маючи прямого відношення до реалізації проектів. Для підприємства, що акумулює кошти на свій розвиток, основним інструментом залучення ресурсів ззовні є емісія акцій і облігацій, успішне розміщення яких можливе лише коли цінні папери даного емітента котируються на біржі й користуються попитом. Отже, потенційний реципієнт інвестицій повинен забезпечити досить високий поточний курс акцій і облігацій та гарантувати рівень доходу по своїх цінних паперах, що перевищує в сумі середній позичковий відсоток, відсоток інфляції й відсоток ризику. Перша вимога здійсненна за умови відносного поточного благополуччя й наявності факторів стійкого розвитку фірми, друга – забезпечується високою якістю експертизи, ефективністю самого проекту, обґрунтованістю дивідендної політики реципієнта. Високорозвинений фондовий ринок – механізм мобілізації та перерозподілу тимчасово вільних коштів з мінімальним ризиком для інвестора, тому що в процесі вільного котирування й обігу цінних паперів відбувається "природний відбір" найбільш привабливих можливостей доповнення капіталу.

Процес реального інвестування позбавляє власника тимчасово вільних ресурсів низки переваг. По-перше, потенційний інвестор повинен самостійно оцінити поточний стан і перспективи реципієнта, ефективність проекту, рівень ризиків; ця оцінка завжди суб'єктивна й уступає механізму оцінки привабливості реципієнта через відкрите котирування його цінних паперів. По-друге, надійність і гарантованість позабіржових угод нижчі, ніж на біржі. По-третє, відсутні можливості складати термінові контракти (форвардні, ф'ючерси, опціони), що стабілізують сезонні коливання цін, які згладжують наслідки коливання валютних курсів і різкі кон'юнктурні стрибки цін. Головна ж проблема – низька ліквідність реальних інвестицій, неможливість швидкого перевкладення коштів у випадку виникнення труднощів з реалізацією проекту.

У той же час реальне інвестування має й позитивні відмінності від фінансового: відсутність накладних витрат на виплату комісійних брокерським фірмам, страхових внесків на рахунки клірингових палат бірж; менша залежність від кон'юнктурних перепадів глобальної економічної системи; більше поле для маневру в дивідендній політиці. В бухгалтерському обліку загальноекономічному терміну "реальні інвестиції" відповідає більш чітке поняття "капітальні інвестиції" – це "господарські операції, що передбачають придбання будинків, споруджень, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних фондів і матеріалів, що підлягають амортизації" (ст. 1 п.28.1 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств"). Вихідним пунктом ефективного управління ризиками реальних інвестицій є об'єктивна оцінка рівня ризиків, яку повинна забезпечити експертиза ефективності проекту й внутрішній аудит у процесі здійснення капіталовкладень. Сформулюємо основні принципи цього аудиту:

- 1) об'єктивність і незалежність, що забезпечуються незацікавленістю експертів;
- 2) безперервність спостереження контрольованих параметрів реалізації проекту (на відміну від звичайного фінансово-економічного аналізу, який здійснюється на передінвестиційному етапі розгляду проекту);

3) систематичність перевірки та коригування поточних і синтетичних даних обліку, що стосується стану внутрішнього середовища проекту;

4) спрямованість внутрішнього аудиту проектів не на пошук винуватців виявлених помилок, а на своєчасне усунення цих помилок і оптимізацію системи обліку й аналізу.

Головною особливістю внутрішнього аудиту ефективності капіталовкладень є його спрямованість на підвищення рівня ліквідності активів проекту, створення системи регулювання ліквідності реальних інвестицій, компенсації низької ліквідності, – тобто згладжування основного недоліку процесу інвестування поза ринком фондових цінностей.

Єдиним джерелом компенсації низької ліквідності проектів реальних інвестицій, що розглядалися дотепер в економічній літературі, є доход за проектом, який повинен в умовах високої інфляції й загального рівня ризиків приблизно в три-чотири разів перевищувати річну банківську ставку по депозитах юридичних осіб. Необхідно шукати й інші можливості управління ліквідаційними ризиками, крім премії (підвищення доходу). Наприклад, можливі самострахування ліквідаційних ризиків у формі створення резервів і їх розміщення на низько ризикованих банківських депозитах; удосконалення внутрішнього аудиту інвестиційних активів; розробка комплексної стратегії управління ліквідністю проектів реальних інвестицій.

Низька ліквідність реальних інвестицій буває слідством поганої постановки обліку витрат, особливо по будівельно-монтажних роботах, які здійснені господарським способом. Розбіжності між реальною вартістю будівельних матеріалів відкритого зберігання, об'єктів незавершеного будівництва й їх обліковою вартістю можуть бути результатом формального підходу до проведення інвентаризацій, відсутності системи об'єктивного внутрішнього аудиту інвестиційної діяльності. Тому стратегія управління ліквідністю проекту включає формування й удосконалення внутрішнього аудиту реалізації проектів. Незалежність контрольно-ревізійної діяльності можна забезпечити створенням аудиторсько-ревізійної групи, яка підпорядковується не адміністрації підприємства, а безпосередньо Раді засновників. Практичний досвід і аналіз спеціальної літератури [13–15] дозволяють виділити основні напрямки системи внутрішнього аудиту реалізації інвестиційних проектів:

- 1) аудит витрат від браку будівельно-монтажних робіт;
- 2) аудит формування вартості будівельно-монтажних робіт;
- 3) аудит фактичного обсягу виконаних робіт і обсягу незавершеного будівельного виробництва;
- 4) аудит схоронності й об'єктивності оцінки оборотних активів проекту;
- 5) аудит нематеріальних активів, задіяних в інвестиційній діяльності, їх оцінки й амортизації;
- 6) аудит експлуатаційних витрат і ефективності використання будівельної техніки й інших основних засобів, ефективності амортизаційної політики;
- 7) аудит витрат на оплату праці, ефективності нормування, мотивації, використання кадрового потенціалу в процесі реалізації проекту.

Підвищення точності економічної й фінансової експертизи проектів і поточне спостереження основних параметрів у процесі реалізації капіталовкладень – питання, яким присвячені ряд публікацій [16–17]. Потрібне подальше обґрунтування організаційних і методичних форм внутрішнього аудиту інвестування в умовах роботи українських підприємств.

Наукова новизна матеріалу, викладеного в даній статті, полягає у тому, що вперше проблема становлення системи внутрішнього аудиту на підприємствах розглянута з погляду потреб у забезпеченні інформаційної бази прийняття рішень з управління ризиками інвестиційної діяльності. У контексті загальних тенденцій розвитку внутрішнього аудиту сформульовані принципи внутрішнього аудиту ефективності реалізації капіталовкладень з

погляду системного підходу до організації ризик-менеджменту інвестицій; виділень основні напрямки та специфіка аудиторської діяльності з оптимізації інвестиційних процесів на підприємстві. Перспективи дослідження пов'язані з конкретизацією форм внутрішнього аудиту на підприємствах різних сфер і масштабів діяльності.

Література

1. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Кількісне оцінювання ризику у фінансово-економічній сфері // Фінанси України. – 2003. – №11. – С.16-24.
2. Вітлінський В.В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності // Фінанси України. – 2003. – №3. – С.97-109.
3. Яковлев А.І., Воронко Н.О. Економіко-організаційні аспекти промислових інновацій. Монографія. – Харків; Бізнес-інформ, 2003. – 168с.
4. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: Учеб. пособие для студентов вузов. – К.: Эльга-Н; Ника-центр, 2001. – 448 с.
5. Бузько И.Р. Методология анализа и оценки экономического риска в инвестиционных процессах: Диссертация д-ра эконом. наук: 08.02.03.- Луганск, 1996.- 428 с.
6. Нетыкша О. Организация процесса внутреннего аудита // Бухгалтерский учет и аудит. – 2002. – № 9. – С.47-48.
7. Сухарева Л. Внутренний аудит в системе финансового контроля // Бухгалтерский учет и аудит. – 2003. – №3. – С.54-58.
8. Драгун Л., Винниченко Е. Основные направления развития функций аудита // Бухгалтерский учет и аудит. – 2003. – №3. – С.59-62.
9. Редько А. Генезис аудита в Украине – между вчера и завтра // Бухгалтерский учет и аудит. – 2002. – № 4. – С.22-24.
10. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Е.А.Ананькина, С.В. Данилочкин, Н.Г. Данилочкина и др.; Под ред. Н.Г. Данилочкиной. – М.: Аудит ЮНИТИ, 1998. – 279 с.
11. Лабзунов П., Попов Р. Об организации системы контроллинга на промышленных предприятиях России // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – № 2. – С.97-99.
12. Попова Г.Ю. Контролінг фінансових показників й грошових потоків як фактор зниження ризиків реальних інвестицій // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 183: В 3 т. Том II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – С.594-602.
13. Озеран В., Головацкая С. Операционный аудит работ по строительным контрактам в финансовой, налоговой и статистической отчетности // Бухгалтерский учет и аудит. – 2003. – № 1. – С.72-76.
14. Задорожный З. Проблемы учета основных средств и капитальных инвестиций // Бухгалтерский учет и аудит. – 2002. – № 7. – С.18-20.
15. Павлюк И. Учет приобретения, другого поступления и строительства основных средств // Бухгалтерский учет и аудит. – 2003. – № 11. – С.39-44.
16. Попова А.Ю. Стратегия снижения рисков инвестиционной деятельности. – Харьков: Издательский центр ХНУ им. В.Н.Каразина, 2003. – 266 с.
17. Попова А.Ю. Особенности инновационного проекта как объекта риск-менеджмента // Социально-экономические аспекты промышленной политики: Сб-к науч. Тр. – Донецк: ИЭП НАНУ; Краматорск: Краматорский экономико-гуманитарный институт.– 2004. – С.70-79.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Семеновим Г.А. 14.12.05*

*Надійшла до редакції
30.11.05*